

A szocialista párt és a munkásmozgalom Olaszországban (1892—1914)*

I. Az olasz munkásosztály pártjának 1892-ben, a genovai kongresszuson történt létrehozása az ország munkásmozgalmában végbemenő hosszú fejlődési szakasz betetőzését jelenti. A folyamat lassú és nehézkes átmenet volt a kölesönös segélyező egyesületektől az ellenállási szövetségekig, felülemelkedés a mazzinista, majd az anarchista tapasztalatokon, és végül a 80-as években született Olasz Munkáspárton is, amely inkább egy gazdasági szervezetek szövetségéhez, mint valódi párthoz hasonlított, és kizárólag a gazdasági harcban volt érdekelve.

Ezt az eredményt egyrészt a bismarcki üldöztetésektől alighogy megsza- badult német szociáldemokrácia 1890-ben elért választási sikereinek visszhangja segítette elő, másrészt az, hogy az elméleti marxizmus Antonio Labriola nápolyi filozófus munkássága nyomán Olaszországban is elterjedt.

A szocialista párt létrehozását Filippo Turati és Anna Kuliscioff kezde- ményezte. Az 1891-ben alapított „Critica Sociale” hasábjain rendszeresen kifejtették nézeteiket az új párt leendő jellegéről, az értelmiség és a munkás- osztály párton belül kialakítandó kapcsolatának formájáról, a gyakorlat és az elmélet összefüggéséről és a politikai harc fontosságáról.

Turati felfogásáról idegen a párt vezető erként való értelmezése. Szerinte a pártnak egész útja során a munkásmozgalom érettségi fokával azonos szinten kell maradnia. Minden arra irányuló kísérlet, hogy a szocializmushoz vezető út szakaszait „gyorsítsák”, ellenkezik Turati történelemszemléletével, melyben a marxizmus és a pozitívizmus egymásbaolvad és kölcsönösen elszínezi egymást.

Turati kétségtelenül marxista abban, hogy azt vallja: a kapitalista fejlődés elkerülhetetlenül a szocializmushoz fog vezetni, de ugyanakkor tisztán pozitivistá módon hisz a polgári szakaszból a szocialista szakaszba való átmenet evolúciós, békés jellegében. A cél eléréséhez egyformán hozzájárul a szövetségek tevékeny- sége, a közigazgatási szervek meghódítása, a szocialista képviselőlet erősödése a parlamentben; a párt fő feladata tehát a dolgozók gazdasági szervezeteinek érdekében kifejtett aktív propaganda, a munkásmozgalom fejlődésének ked- vező politikai feltételek védelme és az egyre korszerűbb szociális törvénykezés kivívása.

Történelemellenes lenne azonban az olasz párt megalapítóinak ideológiáját a pillanat adta reális lehetőségekkel nem számolva, egy elvont ideológiai ellentét alapján elítélni.

Valójában a szocialista út Genovában meghirdetett, a törvényességet tiszte- letben tartó elgondolása lényeges eltérés nélkül illeszkedett bele abba az elkép- zelésbe, amelyet létrehozásakor, 1889-ben a II. Internacionálé magáévá tett, és beleillett az akkori „vezető” párt, a német szociáldemokrácia által követett

*Az 1970 januárban rendezett olasz—magyar történész találkozóan elhangzott előadás.

politikai vonalba is. Különösen jelentős ebből a szempontból a nemzetközi szocializmus atyjának, Engelsnek a genovai kongresszusról alkotott pozitív véleménye.

II. A szocialista párt a genovai kongresszus után ideológiai körvonalalaiban meghatározott, szervezeti felépítését tekintve azonban torznak bizonyul: a központ és az alsóbb szervek közötti kapcsolat nagyon széteső, ami azt eredményezi, hogy a helyi szinten születő kezdeményezések gyakran figyelmen kívül hagyják a mozgalom általános érdekeit. Ilyen körülmények között a párt gyakorlati tevékenysége inkább a helyi szocialista csoportok spontán akcióinak eredője; egy sor, az olykor erősen eltérő gazdasági, társadalmi és politikai helyzethez túl szorosan kapcsolódó, tehát gyakran egymásnak ellentmondó kezdeményezés összegezése.

A szocialista párt létrehozása önmagában véve mégis olyan esemény volt amely felélesztette a lelkesedést, megsokszorozta az energiákat, és az ország különböző vidékein harcolókat a dolgozók gazdasági és politikai szervezetének érdekében végzett propagandatevékenység fokozására ösztönözte.

A szocialista propaganda számára legkedvezőbb talajnak kezdettől fogva az emíliai és a lombard vidékek mutatkoztak. Bizonyítja ezt a szocialista szekciók és az ellenállási szövetségek gyors elterjedése ezeken a területeken, a szocialista szervezők által ott meghirdetett hatásos sztrájkok, valamint az 1890/1892-i politikai választások, amelyekből kitűnik, hogy a megválasztott szocialisták mind a Po síkság kerületeiben jelöltették magukat: Andrea Costa a ravennai, Gregorio Agnini a mirandoliai, Camillo Prampolini a guastalai kerületben, Agostino Berenini a Borgo San Donnino kerületben, Nicola Badaloni Polesineben. Sombart, aki nagyon helyesen már 1882-ben kiemelte az olasz szocializmus agrárjellegét, szintén megfigyelte ezt a jelenséget, mely főleg a Po síkságon élő szegény mezőgazdasági bérmunkás-réteg létevel magyarázható. E bérmunkásság egy részét a nagyarányú talajjavítási munkák idején az ország különböző vidékeiről idevándoroltak alkották, más része pedig a paraszti gazdaságoknak a kapitalista nagyüzem fejlődése által előidézett szétbomlása folytán alakult ki.

A bérmunkás-tömegek gyötrelmes életkörülményeit a munkacső-felesleg okozta, melyet egyrészt a mezőgazdasági munkák idényjellege (Olaszországban hiányos az állatállomány és ritka a fajlegű növények termelése, ami pedig az egész évi egyenletes munka egyik fő feltétele lenne), másrészt pedig a talajjavító munkáknak a század végén bekövetkezett csökkenése idézett elő. Az „Avanti!”-nak, a szocialista párt napilapjának egyik levelezője 1897-ben arról panaszkodik, hogy Finale Emilia községben a napszámosok egy évben legfeljebb kétszáz napot dolgoznak, s ebben az esetben még csak nem is a legsúlyosabb helyzetről van szó, ha meggondoljuk, hogy Ravenna megyében egy napszámos munkanapjainak átlaga 85—113 nap volt.

De a vidéki munkások között — különösen a XX. század elején — létrejött összefogás nem magyarázható kizárólag ezzel a rettenetes nyomorral. A földmunkások gazdasági szervezkedésének ugyanilyen fontos feltétele volt a szocialista propaganda is. Ez nélkülözhetetlen tényezője az agrártömegek szakszervezeti öntudatának kialakulását gátló akadályok — a munka szétforgácsoltsága, hullámozása és idényjellege — legyőzésében.

Vidékre való behatolása során azonban nemzeti funkciót is teljesített az olasz szocializmus, magára vállalta a paraszttömegek addig teljesen elhanyagolt nevelésének feladatát. A szocialisták legfontosabb célkitűzései közé tartozott

ugyanis a vidékre jellemző analfabétizmus óriási százalékarányának nagymértékű csökkentése, hogy ilymódon a legszegényebb rétegek számára is hozzáférhetővé tegyék az írásos propagandát, és hogy ők is alkalmassá váljanak választói jogaik gyakorlására. A szövetség, a szocialista kör lett a nem-választók számára szervezett kötelező esti iskola, nevelő tanfolyam, olvasókör elindítója, s ezzel a dolgozók hatalmas tömegét kapcsolta be a nemzeti életbe.

Természetesen voltak olyanok is, akik az olasz szocializmus túlnyomóan agrár jellegét negatív jelenségnek tartották, összeegyeztethetetlennek a tudományos szocializmussal, a marxista állásponttal, mely szerint a szocialista átalakulás kivívásában a vezető szerep az ipari proletariátusé kell legyen. De a „Critica Sociale” csoportjának igazga volt, amikor igen realiztikusan azzal válaszolt, hogy örültség volna Olaszországban az ipari szocializmus nagyarányú fejlődésére várni és vidéken csak annak kialakulása után folytatni szocialista propagandát, amikor sokkal bölcebb egyszerre haladni mind a két irányban. A probléma felvetésének azonban van egy genge pontja. Természetesen elismerték, hogy a vidéken folytatott szocialista propagandánál számolni kell a mezőgazdasági munkásoknak az ipariaktól eltérő lélektanával, a földhöz való, mindennél erősebb ragaszkodásukkal, azzal, hogy — a Critica szavaival élve — „tartózkodóan viselkednek minden forradalmi újítással szemben”, de mindegy megsemmisítettek jelentőségének megfelelő figyelmet. A szocialisták számára ez egyszerűen olyan akadályt jelentett, amelyet a mezőgazdasági munkások politikai nevelésének türelmes munkájával meg kell szüntetni; éppen ezért nem vonta maga után a vidéki szocialista propaganda jellegének felülvizsgálatát. A földek köztulajdonba vételének jelszavát így egyáltalán nem is vitatták. Ez az álláspont nagyon megnehezíthette volna a szocializmus terjedését a kisbirtokosok és azok között a munkások között, akik részesedés formájában kapcsolódtak a földhöz, mely csoportokat a szocialisták kissé túl hamar tekintették proletarizálódottak, azon az alapon, hogy a haladás a kapitalista nagyüzem előretörését mutatta. Tény azonban, hogy abban az időben kezdettől fogva a föld köztulajdonba vételéhez való ragaszkodás volt az, ami élesen elhatárolta a szocialista pártot a polgári demokratikus erőktől, akik éppen a kisbirtok védelmére alapították vidéki propagandájukat.

Turati azonban már az 1897-es bolognai kongresszus másnapján, amelyen Agnininek a kisbirtok védelmében bármiféle akciót kizáró napirendje győzött, panaszkodott e dokumentum türelmetlensége miatt. A fenyegetett politikai szabadságjogok védelmében ugyanis szükségesnek vélte, hogy megnyerjék a szocialista politika számára az ország demokratikus erőinek lehető legszélesebb körű támogatását. A bolognai kongresszuson hozott érdemi döntések ellenére a következő években megfigyelhető, hogy a szocialista párt a valóságban — lényeges ingadozásokkal és nézetváltásokkal — nagyobb érdeklődést tanúsít a kisbirtokosok és a felesbélők iránt. De e jelenség gyakorlati térre korlátozódik, anélkül, hogy az agrárszocializmus elméleti alapjainak felülvizsgálatára ösztönözne.

Az agrárjellegesen kívül az olasz munkás- és szocialista mozgalom másik jellegzetessége az általa létrehozott intézmények sajátossága volt. Már 1891-ben létrejött Milánóban a szocialista Osvaldo Gnocchi-Viani kezdeményezésére az első Camera del Lavoro (Munkaügyi Hivatal). Nyomában hamarosan másik 11 létesült, főleg Lombardiában és Emiliában, amíg azután 1893-ban létrejött koordinációs szervük, a Federazione Italiana delle Camere del Lavoro (Munkaügyi Hivatalok Országos Szövetsége). A munkaügyi Hivatal feladatköre kiter-

jedt a kerületben élő valamennyi dolgozó kategória szervezeteire a tagok elhelyezkedését, kooperációját és oktatását illetően.

Amikor szükséges volt, a munkaügyi hivatal tolmácsolta a helyi vezetőségnek az egyszerű néprétegek kívánságait. Tevékenységük legnagyobb része közhasznú volt, ennek köszönhető, hogy 1891 és 1893 között a munkaügyi hivatalok községi segélyben részesültek. Ennek ellenére ezeknek a munkásszervezeteknek idővel jelentősen meg kellett változniuk.

Az első korszak idején a munkaügyi hivatalban tiltva volt minden „politikai vagy vallásos szervezkedés, mivel a munkaügyi hivatal teljesen kívül áll, és továbbra is kívül kell álljon a fentnevezett problémákon.” (Idézet a milánói Munkaügyi Hivatal szervezeti szabályzatából.)

Később mégis egyre inkább politikai jelleget öltött, ami a konzervatív Sonninoból élénk aggodalmat, Antonio Labriolából viszont lelkesedést váltott ki. De — bár különbözőképpen fogadták ezt a jelenséget — abban mindketten egyetértettek, hogy az intézmények kerületi bázisának tekintették. Az intézményekhez kapcsolódó munkások olyan kötelékben egyesültek, ami jóval több volt valamilyen csoporthoz vagy mesterséghez való tartozásnál és — bár még csak szűk helyi keretek között — már az osztályszolidaritás jegyeit viselte. Nem lehet csodálkozni azon sem, ha a munkaügyi hivatalok a gazdasági harcra túl a politikai harc eszközeivé is váltak. Abban a döntő fordulatban, amely az új század elején jelzi majd az átmenetet a reakciótól egy új, az elemi szabadságjogokat jobban tiszteletben tartó kormányig, éppen ezért fontos szerepet kapnak ezek az intézmények is.

1900 decemberében a genovai Munkaügyi Hivatal, miután tízezer genovai kikötőmunkás sztrájkjának vezetése miatt prefektusi rendelettel feloszlatták, emlékezetes városi sztrájkot indít. Ennek hatására a prefektusi dekrétumot érvénytelenítik, az „átmeneti” Saracco-kormány pedig, melyet — természetesen ellenkező indokkal — jobb- és baloldaltól egyaránt támadnak, kétértelmű magatartása miatt kénytelen lemondani.

Meg kell jegyezni, hogy a Munkaügyi Hivatalok, még mielőtt kifejezetten politikai jellegűvé váltak volna, már túlnyomóan szocialista beállítottságúak voltak.

Az eddig ismertettek tehát azt bizonyítják, hogy Olaszországban a szocialista párt különböző megmozdulásaival elősegíti a szakszervezeti mozgalom létrejöttét, és a század végén az védi meg létezését is a kormány üldözésével szemben.

Ez a jelenség — emeli ki Michels —, mely a franciaországi munkásmozgásban, ahol a szakszervezeti szövetségek párttól független keletkezése a jellemző, nem található, ez magyarázza a gazdasági szervezetek kapcsolódását az olasz szocialista párthoz és már ekkor rámutat annak egyik okára, hogy a forradalmi szakszervezeti mozgalmat 1907-ben, amikor elszakad a szocialista párttól, miért hagyja el számos, addig hozzá hű munkásszervezet.

III. Az olasz szocializmus 1900-ig elért sikerei közül a történetírás eddig mindenekelőtt a parlamentáris győzelmeket emelte ki. (E megállapítás homályosabb fogalmazásban érvényes egyébként az 1900 utáni évekre is.) Ezt a kétségtelenül résztrehajló szemléletet némileg igazolja, hogy az említett években a szocialista képviselők kis csoportjának döntő szerepe volt a veszélyeztetett szabadságjogok védelméért vívott harcban, amit kizárólag parlamenti keretekre kívántak korlátozni. A győzelmet ígérő küzdelemben a szocialista párt komoly megalkuvásra kényszerült, módosítva taktikáját azokkal a polgári erővel szemben, amelyek a szabadságjogokért vívott harcban mellé álltak.

A szocialista párt már kezdettől fogva fontosnak tartotta, hogy elszakadjon az anarchistáktól és a munkáspárttól, de ugyanakkor nagy gondot fordított arra is, hogy rámutasson a lényeges ellentétekre, amelyek elválasztják a polgári demokratikus, radikális és republikánus erőktől, és elutasítson minden választási szövetséget. E magatartás alapján elméleti téren elképzelhető egy egyszerű sematizálódási folyamat, melynek során a különféle polgári erők egységesen egyetlen reakciós tömeggé válnak; ugyanakkor a gyakorlatban a pártnak jogos szükséglete volt, hogy mint önálló és meghatározott szervezet karaktert nyerjen. Ennek az irányvonalnak a felülvizsgálására azonban már a Lunigiana-i és szicíliai mozgalmak következtében az elemi szabadságjogok ellen elkövetett merénnyellett kapcsolatban megtörtént az első kísérlet.

A munkások közül számos áldozatot követelő, gyorsan elfojtott megmozdulások spontán jellege ellenére a Crispi-kormány 1894 őszén elrendelte a szocialista párt és a hozzá tartozó gazdasági szervezetek felosztatását és megvalósította a sajtóvétségek büntetésének súlyosbítását. Válaszul Milánóban létrejött a Szövetség a Szabadságért nevű szervezet, amelyhez republikánusokon és radikálisokon kívül olyan szocialisták is csatlakoztak, mint Turati és Kuliscioff. Az egyelőre epizódikus jellegű kezdeményezést egyébként az 1895-ben félig illegális körülmények között összeülő pármiai szocialista kongresszus többsége megtagadta.

Bár az 1896 márciusi aduai vereség Crispi bukásához vezetett, az üldözések korszaka folytatódott, s ezért ismét időszerűvé vált a szocialista párt és a rokon pártok közötti kapcsolat kérdése. A problémával Engels is foglalkozott, egy 1894 elejéről származó, Turatinak címzett levelében, hangsúlyozva, hogy az olasz szocialista párt feladata az egyre sürgetőbb reakcióval szemben: ösztönözni minden haladó erőt, amelytől ideális esetben a köztársaság bevezetése, kevésbé merész elképzelés szerint pedig az alapvető szabadságjogok visszaállítása várható. De — pontosítja álláspontját Engels — a szocialistáknak mindkét esetben tartózkodniuk kell a kezdeményezéstől. „Természetesen nem ránk tartozik egy olyan mozgalom közvetlen irányítása, amely nem szorosan az általunk képviselt osztály mozgalma.” A szocialista pártnak a közös harc ideje alatt sem szabad lemondania jellegéről. Bár érdekelt a haladó erők győzelmében, de emlékeztetnie kell rá, világosan ki kell jelentenie, hogy a győzelem után a párt folytatja széleskörű ellenzéki tevékenységét.

Engels tanácsai azonban — s ezt ő maga is megvallja — nem veszik figyelembe az olasz valóságot, a radikálisok és republikánusok kezdeményezőkézségének hiányát. A szabadságjogok védelmére alakuló csoportosulás alapját ezért a szocialista pártnak kell alkotnia, ami azzal jár — ahogy maga Turati is beismeri —, hogy a munkásosztály politikai pártja feloldódik egy általános demokratikus pártban.

De be kell látni, hogy az adott körülmények között a szocialista párt által követett „óvatos” politika volt az egyedüli lehetőség, még akkor is, ha Gaetano Salvemini, aki a szocialista csoportban szívós propagandát folytatott a köztársasági kérdés megoldása érdekében, más véleményen volt.

A valóságban az utóbbi lehetőség a századvég válságában teljesen utópisztikusnak bizonyult, mert a belülről megosztott, és egységes szervezetet nélkülöző republikánus erők szélsőséges túlértékelésén alapult. Olyan harcban, amelyben a Zanardelli és Giolitti által létrehozott baloldal, és a velük szembenálló radikálisok is részt vettek volna, a szocialista párt sem számíthatott kizárólagosan a saját erejére. Ebben a keretben még kevésbé volt elképzelhető egy

szocialista forradalom perspektívája, s a szocialista vezetők között valóban nem is volt senki, aki ilyen reményt táplált volna.

A fenti megállapítások alapján az a reformista irányvonal, ami az új század elején a pártban érvényre jut, történelmileg igazoltnak tűnik, de csak mint taktikai lépés a századforduló válsága idején még nem teljesen legyőzött reakció ellen. Turati szocialista ideológiájának pozitívista jellege azonban hozzájárul, hogy a reformizmus stratégiává alakuljon.

1898 tavaszán a félsziget különböző helységeiben a májusi milánói zavarásokkal tetőződő, számos áldozat árán elfojtott éhségmozgalmak indulnak. Ez esetben is spontán megmozdulásokról van szó, amelyekért a szocialista párt nem felelős. Az udvar és a kormány azonban más véleményen van. A szocialisták legbefolyásosabb vezetői — többek közt Turati és Anna Kuliscioff — letartóztatásától kezdve a párt szerveinek és gazdasági szervezeteinek feloszlátásán keresztül, egészen a szocialista sajtó elleni tilalmakig minden rendelkezésükre álló eszközzel lesújtanak a szocialista pártra. Az üldözésnek ez az erős hulláma nem áll meg a szocialistáknál, hanem egyidejűleg megrohanja a katolikusoktól a republikánusokig és a radikálisokig a különböző politikai eredetű erőket is.

A válság 98 vége és 99 eleje között éri el tetőpontját, amikor is a Pellou-kormány a Kamara elé terjeszt egy reformtervezetet a Nemzetgyűlés korlátozására és egy sor, az alkotmányos szabadságjogok nagymértékű csökkentésére irányuló törvényjavaslatot. De a parlamenti demokratikus csoportoknak a szocialistáktól a Zanardelli és Giolitti által vezetett liberális balszárnyig terjedő együttes ellenállása legyőzi a kormány szabadságtipró törekvéseit. Hozzájárulnak ehhez az 1900 júniusi választások eredményei, amelyek a demokratikus erők győzelme által (a szocialista párt képviselőinek száma 15-ről 32-re emelkedik) megszilárdítják — a proletariátustól a polgárság jelentős csoportjáig — az egész ország ellenállását a később anarchista merénylet áldozatává vált Umberto király kormányának reakciós programjával szemben.

IV. Az összefogás, amelyet a liberális intézmények védelmére irányuló közös akarat hozott létre a különböző demokratikus erők között, nem bomlott fel — legalábbis a reakciós veszélyhez közvetlenül kapcsolódó vonatkozásaiban nem. A Zanardelli—Giolitti-kormány létrehozását 1901 elején — a Sarocco-kormány rövid közjátéka után — valóban a szocialista tagokkal is rendelkező szélsőbal kedvező irányítása tette lehetővé (a szocialisták ennek ellenére elutasítják a kormányzatban való közvetlen részvételt).

Ezzel Olaszországban megkezdődik a Giolitti-érának nevezett korszak, amelyet a mi szempontunkból a haladás, azaz az olasz munkásmozgalom történetének szempontjából a reformizmus korszakának tekinthetünk. Giolitti és Turati magatartása valóban olyan, mint egy érem két oldala; az egyik sorsa szorosan összefügg a másikéval. Nem véletlen, hogy a Giolitti-éra végével a forradalmárok többségebe kerültek a szocialista párton belül.

A *Critica Sociale*-ban Turati már rávilágított azokra az okokra, amelyek a szocialista párt parlamenti csoportjának az új kormánnyal szemben kialakított magatartását igazolják: a legutóbbi olasz győzelem és a századforduló válsága egyaránt megmutatta, mennyire alaptalan a polgári osztály egységes, reakciós tömegként való kezelése. Egy polgárokból, modern kapitalista polgárokból álló csoport megmutatta, hogy éppen annyira érdekelt az alapvető szabadságjogok védelmében, mint a munkásmozgalom. Ezt az érdekközösséget védeni és erősíteni kell mindaddig, amíg fennáll a reakció visszatérésének veszélye. De még ennél is többről van szó. Az előadottak valójában egy olyan evolucionista kon-

cepcióba illenek, amely szerint a szocializmus a dolgok velejárója, a történelmi fejlődés immanens eredménye, az egyenletes és békés haladás és egy meghatározatlan reformsorozat elkerülhetetlen eredménye.

Ezen az alapon a szocialista párt örömmel fogadta a születő olasz ipar hatására meginduló gazdasági fejlődést, mivel ez a kapitalista gazdaság érlelődését jelentette, ami majd közvetlenül a szocializmusba megy át. Összegezve: azt, hogy a szocialista párt támogatja a Zanardelli—Giolitti-kormányt, nem különleges körülményektől meghatározott különleges magatartásnak tekintik, hanem — hogy úgy mondjam — „normálissá” válik a szocialista vezetés számára, hogy támogasson minden olyan kormányt, ha polgári is, amelyik a kapitalizmus fejlődését elősegítve egyúttal biztosítja a megfelelő feltételeket a munkásmozgalom fejlődésére is. A reformisták optimizmusát erősíti — az olasz és külföldi tapasztalatok alapján — az a meggyőződés, hogy a szavazójog folyamatos kiterjesztése az uralkodó osztály államát egy, a munkásérdekek számára is mindinkább megközelíthető szervvé alakítja át.

Ebből a felfogásból ered a hajlam a taktika és a stratégia, az eszköz és a cél közötti összefüggés szem elől tévesztésére. Ha a cél, a szocializmus elérése a gazdaságnak emberi akarattal csak kis mértékben befolyásolható, objektív törvényeitől függ, akkor a szocialista párt tevékenységi területe közvetlen politikai feladatokra szűkül: védeni a munkásmozgalom napi érdekeit a parlamentben s törekedni olyan reformok békés megvalósítására, amelyek feltételei már megérették. Éppen ezért nem tagadják az osztályharc elvét, de megpróbálják leszűkíteni a gazdasági harcra az egyes kategóriákba tartozó dolgozók és az illetékes tulajdonosok közötti versengésre, ami azzal a kockázattal jár, hogy a párt csupán a munkások gazdasági szervezetévé válik, s a politikai tevékenység az angol szakszervezetek szintjére süllyed.

Amikor röviden jellemeztem a reformizmus fejlődési folyamatát a Giolitti-érában, nem véletlenül használtam olyan meghatározásokat, mint „hajlam” és „kockázat”. Hangsúlyozni kívántam ezzel, hogy a párt és a szakszervezet közötti kapcsolatok trade-unionista felfogását Turati és követőinek nagy része sohasem tette teljesen magáévá; talán azért sem, mert vonakodott attól, hogy tevékenysége gyakorlati manifesztálódásának elméleti dimenziókat adjon. Ebből a szempontból egyáltalán nem véletlen, hogy Turati — bár nem teljesen egyértelműen — elutasítja Bernstein revizionizmusát, a szakszervezetek szerepének, a békés gazdasági harcnak a túlértékelését a politikai harccal szemben, ami elméleti alapot adott ahhoz, hogy a munkásosztály politikai pártja elveszítse önállóságát a polgári demokratikus pártok al szemben. Turati felfogása elméletileg gyenge, de alkalmazkodni tud a valósághoz. Ez teszi lehetővé, hogy időben érzékelje — a megfelelő következtetéseket is levonva belőle — a múlttal való szakítást, amelyet az olaszok 1911-es líbiai terjeszkedése jelentett, s azt, hogy ez az esemény megcáfolja az általa oly következetesen ápoltt illúziókat a kapitalizmus és a munkásmozgalom érdekeinek hosszú időn át tartó összhangjáról.

Más a helyzet az úgynevezett jobboldali reformistáknál, Bissolatinál és Bonominál, akik, mint Turati közvetlen munkatársai, támogatták is annak a század első évtizedében folytatott politikáját. Bissolatiék az eddigi tapasztalatokat végelegesnek tekintik; elméletük úgy számol a polgárság és a munkásosztály együttműködésével, mint valami állandósult jelenséggel és szentesíti a munkásosztály politikai pártjának eltűnését, mint az állam demokratikus átalakulásának elkerülhetetlen következményét.

Ezeket az alapelveket, amelyeket Bonomi 1907-ben *A szocializmus új*

útjaiban fejtett ki, Bissolati az 1910-es kongresszuson nyíltan megerősítette azzal, hogy „száraz ág”-nak nevezte a pártot s arra hívott fel, hogy azt egy olyan munkapárttal helyettesítsék, mely kizárólag a gazdasági szervezetek fejlődésének elősegítésével foglalkozik. Ebben a megvilágításban a líbiai háborút mindketten a természetes polgári fejlődés jeleként fogták fel, s ennyiben nem látták összeegyeztethetetlennek a proletariátus érdekeivel. Ezen a ponton azonban Bonomi és Bissolati teljesen és véglegesen elszigetelődött a párt löbbi részétől, sőt az 1912-es Reggio Emilia-i kongresszus éppen az afrikai háború támogatása miatt zárta ki őket a párt soraiból. Válaszul Bonomi és Bissolati létrehívják a *Szocialista Reformista Pártot*, ez azonban a szervezett munkások között nem talál követőkre.

V. Az olasz szocializmusnak a század első tizenöt évében elért győzelmei azonban nemcsak a reformizmus sorsán mérhetők le. Az a kép, amit a szocialista párt nyújt, a valóságban sokkal bonyolultabb és sokrétűbb. A legszembeesőbb vonás a kutató számára: a különböző irányzatok gyakori váltakozása a párt élén, a különböző áramlatok közötti nézeteltérések, amelyek állandóan kísérik belső sikereiket. Nézeteltéréseik ideológiai megosztottságban mutatkoznak, de gyökereik mindenekelőtt az olasz valóság sokrétűségében keresendők és abban, hogy a szocialisták — bármelyik alakulathoz tartoznak is — képtelenek a közös harc egységes irányvonalában összefogni az ország munkás- és paraszttömegeinek sokféle követelését. Ezek a korlátok természetesen a reformista áramlatra is jellemzőek. Tömegbázisát valójában csak a munkásmozgalom egy része alkotja, de a Giolitti-érában a reformizmus mégis bizonyos értelemben vezető szerepet játszott a párt többi áramlata fölött. Ez a vezetőszerp Turati csoportjának köszönhető, egyrészt azért, mert képes volt közvetlen eredmények elérésére, másrészt azért, mert az úgynevezett forradalmi csoportok képtelenek voltak reális elképzeléseket állítani a reformista politikával szemben.

A reformizmus aranykora viszonylag mégis rövid; egybeesik a Zanardelli—Giolitti-kormány első évével. Ebben a korszakban a munkásmozgalom jelentős eredményeket ér el követeléseit terén, és megindul a szakszervezetek sűrű hálózatának kiépítése, ami — az időnkénti visszaesések ellenére — tovább erősödik a következő években.

1901-ben az iparban 1034 sztrájkot jegyeztek fel, 189 271 résztvevővel, míg az előző évben ugyanazokban az iparágakban csak 383-at. Vidéken a jelenség még szembetűnőbb: 1900-tól 1901-ig a sztrájkok száma 27-ről 629-re emelkedik, s míg az első évben 12 517, a következőben 222 683 a résztvevők száma. 1901-ben összesen 1663 volt a megmozdulások száma, ezek 69⁰/₀-a a hérek emelését és a munkaidő csökkentését tűzte ki célul. Átlagosan a sztrájkok 29⁰/₀-a végződik kudarcral, de szem előtt kell tartani, hogy a mezőgazdasági szektorban ez a szám nem haladja meg a 11⁰/₀-ot.

Időközben a munkaügyi hivatalok száma, ami 1898-ban a kormány üldözése folytán 4-re csökkent, most 58-ra emelkedik, s 1902-ben eléri a 71-et összesen 284 430 taggal. Ugyanilyen gyorsan fejlődnek az egyes foglalkozási ágak szövetségei is. Legnagyobb részük a 98-as vihar után keletkezett és 1902-ben összesen 480 134 tagot számlált. A szakszervezetek területén a legnagyobb eredmény azonban a *Mezőgazdasági Munkások Nemzeti Szövetségének* megalapítása 1901 végén. Már kezdetben 152 000 tagja van, s ez a következő évben 227 791-re emelkedik. A széleskörű mozgalom a külföldi megfigyelők élénk figyelmét is magára vonja, annyira, hogy 1912-ben éppen egy magyar szocialistából álló küldöttség érkezik Olaszországba, a szervezet közelebbi tanulmányozása végett. A Mezőgazdasági Munkások Nemzeti Szövetségének legfőbb jelentősége, hogy

már kezdettől fogva szocialistának és a föld köztulajdonba vétele eszközének vallja magát.

Az újszerűség a Szövetség gyakorlati tevékenységében is megnyilvánul, mivel nemcsak a béremelést és a munkaidő csökkentését tűzi ki célul. Olyan elmaradott mezőgazdasági körülmények között — ahol a beruházások szükségessége, valamint a munkanélküliség és a félig foglalkoztatottság magas szintje jellemző — egy pusztán követelésekkel fellépő akció legfőbb akadályát a földbirtokosok lehetőségei jelentik, akár arról van szó, hogy a szervezetlen munkanélküli tömegek felvonultatásával leverethetik a bérköveteléseket, akár arról, hogy a minimumra csökkenthetik a mezei munkában foglalkoztatottak számát. Ezért a parasztok Szövetségének az elhelyezkedésért és a jövedelemért vívott harca olyan célokért folyt, melyek felvetették magát az abszolút tulajdonjog problémáját és maguk után vonták a munkások beavatkozási jogának kérdését a termelés szervezésébe.

Hangsúlyoztuk, hogy milyen jelentősége volt a munkásmozgalomban a Zanardelli—Giolitti-kormány létrehozása után mutatkozó fejlődésnek. De nem becsülhetjük le azt a tényt sem, hogy a jelenség csupán Olaszország északi és középső részének egyes területeire korlátozódott. Valóban jellemző, hogy a déli területeken a század első éveiben elért, majdnem mindenhol azonos kis béremelkedés mindenekfelett a munkapiac megritkulásának köszönhető, amit a tömeges kivándorlások idéztek elő. (Az évenként kivándoroltak száma Giolitti korszaka alatt 500 000 és 900 000 között ingadozott.) Egyébként a gazdasági szervezetek délen megfigyelhető lassú fejlődése megfosztotta a délvidéki munkásokat a szociális törvényhozás jogkedvezményeitől, melyek kiadása a Giolitti-érában a reformizmus legnagyobb sikerei közé tartoztak. Az utóbbi szempontból természetesen hangsúlyoznunk kell, hogy a reformista képviselők igyekezete sokszor szinte kizárólag a munkásokat támogató törvényekre irányult, ami politikai bátorlanságukról és a párt nagyobb horderejű törekvései elleni ellenállásukról tett tanúbizonyságot. De el kell ismerni, hogy a nők és a gyermekek érdekvédelméről, az üzemi balesetekről, a vasárnapi pihenésről, a kenyérgyárak éjszakai munkájának megszüntetéséről, az öregségi segély reformjáról, a munkások rokantságáról stb. hozott intézkedések nemcsak azt a célt szolgálták, amelyre közvetlenül hivatva voltak, hanem egy közvetett célt is: a munkanélküliség szintjének némi csökkentését. Sajnos, a szociális törvényhozás jogkedvezményeit csak azok a munkások élvezhették, akik háta mögött erős szövetség állt, mely ki tudta kényszeríteni azok alkalmazását. A Délvidék munkásai azonban egyáltalán nem tartoztak ezek közé.

A reformista képviselők látókörének korlátai könnyen bemutathatók akkor is, ha a szövetkezetek érdekében folytatott tevékenységüket vizsgáljuk. 1902-ben a sztrájkok megfogyatkozása válságot idézett elő azok körében, akik néhány hónappal ezelőtt még egy közeli, csupán a szövetségek tevékenysége alapján megvalósítható szocialista átalakulás illúziójába ringatták magukat. A reformisták már úgy érezték, hogy a szövetkezetek fejlesztésében megtalálták a kielégítő megoldást. A fejlesztés érdekében számos törvényes intézkedést szavaztak meg és óriási összegeket adományoztak a szövetkezetekre kirótt közmunkák céljaira. Ezek az állam számára komoly kiadást jelentő összegek az 1900-as évi 2 151 222,75 líráról 1909-ben 6 939 259,06 lírára emelkedtek. A prefektusi nyilvántartásban szereplő termelő és munkászövetkezetek száma — hogy az ígért anyag- és munkakedvezményt elérjék — 1900 és 1909 között 193-ról 547-re emelkedett. A közmunkák és a szövetkezetek közötti szoros kapcsolat azonban

súlyosan veszélyeztette a pártnak a végrehajtó hatalomtól való függetlenségét. Hozzászóltatta a szövetkezetek tagjait, hogy sorsuk jobbrafordulását kizárólag a kormány intézkedéseitől várják. Sajnos, a szocialista képviselők tevékenysége gyakran ki is merült a kerületük szövetkezetei és a kormány közötti közvetítésben. Ennek az volt az eredménye, — ahogyan Leonida Bissolati az 1909-es *Avanti*-ban panaszkodik —, hogy „elég jó kapcsolatot tartottak fenn a kormány azon erőivel és azon személyeivel, akikkel szemben ugyanezeknek a politikai képviselőknek az év többi részében kíméletlen ellenállást kellene tanúsítaniuk”. Emiatt a közmunkákra szánt összegek, ahelyett, hogy az egész országban részrehajlás nélkül megoszlottak volna, olyan területeken összpontosultak — például Emilia-ban —, ahol elég erős volt a szövetkezeti és a szocialista mozgalom, hogy képviselőket küldjön a Kamarába.

Ezek után nincs mit esodálkozni azon, hogy a reformista politika legélesebb bírálói a déli szocialisták voltak, és azon sem, hogy a Délvidék „kovácsműhelyből” kerülnek ki a szocialista-forradalmárok. De a Turati-féle vonal ellentmondásai már a Giolitti-korszak kezdetén, magán a reformizmuson belül is megmutakoztak. A valójában reformista Gaetano Salvemini is, aki a XX. század egész első évtizedében — 1911-ben ki is lép a pártból — tiszteletreméltóan arra törekszik, hogy elvtársait fogékonyra tegye a Dél megoldatlan problémái iránt.

Turatinak mindenek felett az elemi szabadságjogok védelmére irányuló politikai állásfoglalását Salvemini szerint elsősorban az az igyekezet sugallta, hogy az északi munkásmozgalom gazdasági-társadalmi fejlődése számára alkalmas körülményeket teremtsen. Így könnyen megeshet, hogy a reformista politika tevékenysége a kiváltságos északi munkáscsoportok védelmére korlátozódik, pedig ezek követeléseit már a kormánynak az északi kapitalizmust támogató védővamos politikája is segíti. Hogy az ilyen veszély elkerülhető legyen és a reformista politika nemzeti jellegét nyerjen, Salvemini felszólítja társait: foglalkozzanak többet olyan politikai reformok megvalósításával — például a latifundiumok felosztása, a közigazgatás decentralizálása, az adóreform, a katonai kiadások csökkentése, a búzavám és az ipari védővám megszüntetése —, melyek nélkülözhetetlenek a délvidéki körülmények megváltoztatásához. Ugyanilyen türelmetlenül mutatkozik Salvemini az általános szavazati jog követelésében is, mert az elősegítené a déli tömegek politikai fejlődését és véget vetne a választási visszaéléseknek. Nem arról van szó, hogy a párt két különálló programmal foglalkozzék — egy gazdaságival az északi proletariátus számára és egy politikai-val a déli tömegek részére —, hanem arról, hogy az északi munkásmozgalom tudatában legyen: a gazdasági téren elérendő eredményekhez a jelenleg Délen uralkodó, de esetleg majd Északra is kiterjedő reakció legyőzésén át vezet az út. Salvemini tanácsai azonban süket fülekre találtak Turatinál. A reformista vezetők számára a déli probléma pillanatnyilag „történelmi” kérdés marad, amelyre az északi munkásmozgalom fokozatos megerősödése hoz majd megoldást. Csak ez teszi lehetővé a szocialista képviselők számának növelését a Kamarában, s a kormány megszabadítását a déli feudális képviselőlet nyomásától. A megállapítás legfőbb hibája, hogy nem számol az északi polgárság és a déli földbirtokosok között létrejött „kompromisszum”-mal, melynek konzerválása képezte a Giolitti-féle rendszer alapját.

VI. Bár a reformizmus társadalmi bázisa a század elejétől a líbiai háborúig terjedő időszakot tekintve viszonylag állandónak tűnik, még ha — mint láttuk — korlátozott is, ugyanez nem mondható el, ha rövid időszakot vizsgálunk. Az

olasz gazdaság gyengesége, a reformista törekvések korlátozottsága, a gazdasági válságok gyakorisága; — ezek a tényezők időnként jelentős ingadozást idéznek elő a munkás- és parasztmozgalomban a reformizmus és a forradalmiság között, és kudarcha fullasztják Giolitti törekvését a burzsoáziával tartósan szövetséges munkásrétegek kialakítására.

A reformista politika válságának első jelei már 1902 közepén megmutatkoznak és néhány évre elhúzódnak. A jelenség természetesen a sztrájkok statisztikájából is kimutatható, különösen a mezőgazdaságban. Számuk — amint láttuk — 1901-ben 629, 222 683 résztvevővel, az a következő évben hirtelen lecsökken 222-re 146 206 résztvevővel, 1903-ban 47-re, összesen 22 507 résztvevővel.

A sztrájkmozgalom visszaesését egyrészt az árakat leszorító nemzetközi gazdasági válság idézi elő, másrészt az, hogy a munkáltatók ellentámadásba mennek át. Vidéken az ellentámadás többféle módon nyilvánul meg: a már említett „megszelídített” szövetségek tagjait alkalmazzák, felesbérllőnek adják át az előzőleg napszámosok — a parasztmozgalom legharcosabb csoportja — által művelt földek koncesszióját, a mezőgazdasági gépek elterjedése ellenére csökkentik a művelhető területeket. Ennek eredményeképpen lényegesen emelkedik az egyébként is nagyarányú munkanélküliség és még jobban csökkennek a már eddig is nyomorúságos bérek.

A munkanélküliség problémája összefügg a rendfenntartó erőknek a munkások ellen elkövetett erőszakos akcióival. A „munka szabadságának” elve, melyet Giolitti hirdetett, hogy ezzel is kifejezze az állam semlegességét a munka és a tőke közötti harcban, a valóságban az állami erők merényletét jelenti a sztrájkolók ellen, akik tiltakoztak a sztrájk török alkalmazása ellen. Ezeket a tulajdonosok könnyen megszervezhetik, hála a munkacsőfölöslegnek a piacon.

A Berra-Ferrarese-ben 1901 nyarán lezajlott mézszárlás csak első mozzanata volt a véres összecsapások sorozatának, melyek Giolitti idejében — különösen Olaszország déli részein — a rendfenntartó erők és a dolgozók között lejátszódtak.

A sztrájkok csökkenése azonnal kedvezőtlenül befolyásolta a foglalkozási szövetségek számát mind a mezőgazdaságban, mind az iparban, különösen pedig a textil- és a vasiparban. A munkaügyi hivatalok tagjainak száma ugyanekkor 1902 és 1904 között 55 000-rel emelkedett. Ennek alapján megállapítható, hogy a munkaügyi hivatalok az olasz munkásmozgalom természetes szervei a legélesebb társadalmi feszültség idején. Abban a szakaszban, amikor a tőke és a munka közötti harc elveszti pusztán követelésekre épülő jellegét, politikai színvetetést ölt és olyan osztályharc kialakítására törekszik, amely számol azzal, hogy az állami erők és a helyi vezetés szervei igen gyakran a munkáltatókat támogatják, a Munkaügyi Hivatal a proletariátusnak, mint osztálynak képviselőjeként lép fel. Az általános sztrájk fegyverének gyakori alkalmazása egyébként az osztályszellem jele, mely áthatja a munkás- és parasztmozgalomokat és amely nyilvánvaló sajátos vonása, a tendencia arra, hogy — mint Procacci helyesen megjegyzi — összekössék „a sztrájkot a polgári forradalom »napjából« származó népi ellenállás hagyományos formáival”.

1902. február 21-én általános sztrájkok zajlottak Torinóban a gázgyári dolgozók iránti szolidaritásból. A sztrájk amiatt tört ki, hogy a rendfenntartó erők megsebesítették a gázgyári munkások gyászmenetének egy résztvevőjét. Ezen kívül általános sztrájkok voltak ugyanabban az évben Firenzében és 1903 áprilisában a nyomdászok támogatására Rómában. Végül, mint látni fogjuk, 1904 szeptemberében általános nemzeti sztrájk tör ki.

Az olasz munkásmozgalom radikalizálódása egyébként ebben az időben kifejezésre jut abban is, hogy erőteljesen fellendül az antimilitarista szellem. Ez nem elhanyagolható jelenség, mert leleplezi a Giolitti-féle megoldás elégtelenségét a munkás- és paraszttömegek szempontjából, amennyiben a külpolitika és a hadügy kérdéseit a király illetékessége alatt hagyta. Sőt éppen az antimilitarizmus lett az a platform, amelyen a szocialista munkásmozgalom egységét a belső megosztottság ellenére is sikerült megteremteni olyan döntő történelmi pillanatokban, mint a líbiai háború 1911-ben és az első világháború. Az antimilitarizmus gyökereit — ez a megállapítás Valiani professzortól származik — valahol messze, ott kell keresni, midőn az anarchista propaganda széleskörűen elterjedt Olaszországban.

Természetesen ahhoz, hogy a néptömegek között általánossá váljék ez a magatartás, gyakran olyan közvetlen okok kellenek, mint a katonaság beavatkozása a munkások és a tőke közötti összecsapásokba, vagy az a meggyőződés, hogy a katonai kiadásokra a munkások számára fontosabb területekről — például a közmunkáktól — vonják el a pénzt. De van ennek a szemléletnek egy valóban internacionalista motívuma is. Az antimilitarizmus és az internacionalizmus ugyanannak az éremnek két oldala, két olyan aspektusa, melyek az olasz munkásmozgalom történetében szorosan összekapcsolódnak. A szocialista ifjúság 1903-ban alakult szervezetének tevékenységét már kezdettől fogva főleg az antimilitarista és internacionalista propaganda alkotta.

Elsősorban azoknak az antimilitarista tüntetéseknek van nagy nemzetközi jelentősége, amelyek 1905-ben, az orosz proletariátus forradalmi harcának hatására zajlanak Olaszországban. Az olasz munkásmozgalom új légköre elsősorban a szocialista párt antireformista irányzatának kedvez, a Ferri vezette türelmetleneknek és a forradalmi szindikalistáknak (akik csak az 1904-es általános sztrájk idején jelentek meg). A türelmetlenek azonban nem képesek a reformista elképzelés ellenében más lehetőséget javasolni, s antireformista vitáik csupán adott taktikai lépések körül forognak. Ferri és Turati ellentéte nem érinti utóbbinak a tömegek szocializmus felé való békés és fokozatos haladásába vetett hitét, hanem csupán a reformista politika módjára, a reformistáknak a kormányval való állandó együttműködésének vállalására korlátozódik. A szocializmus Ferri számára is egy sor — törvényes kereteken belül elért — reform eredménye, de szerinte a polgárság annál inkább kényszerül engedményeket tenni, minél következetesebben és hajlíthatatlanabban utasítja vissza a szocialista párt a végrehajtó hatalomban való részvételt, mennél inkább érezteti ellenzéki nyomását. A türelmetlenek antireformista vitája így meglehetősen középszerű szinten marad, mint ahogy középszerű — magának Kautskynak önkéntelen elismerése szerint is — a II. Internacionálé vitája a század elején. A német szociáldemokrácia vezetője ezt írja az Enrico Ferri által 1902-ben alapított folyóirat, a *Szocializmus* első számában: „Nagyon örülök a híreknek, hogy Ön (Ferri) folyóiratot szándékszik kiadni, amire kétségtelenül nagy szüksége van a mi ügyünknek, és ami nagy jelentőségű nemcsak Olaszország, de az egész nemzetközi szocializmus számára. Pártunkban mindenütt fennáll ez az ellentét: Németországban csakúgy, mint Franciaországban, Olaszországban csakúgy, mint Ausztriában, Oroszországban csakúgy, mint Belgiumban. Alapjában véve nem a reform és forradalom között van ellentét, minthogy reformokat a forradalmárok is akarnak . . . Az ellentét, ami az egész nemzetközi szocialista demokráciára jellemző, azon alapul, hogy a két csoport eltérő álláspontot foglal el a baloldali polgársággal való kapcsolatot illetően.”

Az ellentét okait elemezve jóval gazdagabbnak mutatkozik a forradalmi szindikalizmus. Meg kell szüntetni az északi munkástömegek közt a követeléseken alapuló harcok válsága miatt elterjedt elégedetlenséget, hogy egységesíteni lehessen az északi dolgozók követeléseit a déli parasztokéval és végre nemzeti jelleget nyerjen a párt tevékenysége — mondják. Ezt a célt tűzik maguk elé a jövődő szindikalista vezetők, Arturo Labriola és Mocchi, midőn 1902-ben Milánóban megalapítják a szocialista Avanguardia c. lapot. A cél megvalósításának lehetőségét a védővámrendszer, a délvidék állandó gazdasági depressziójának és az északi munkások ezzel párhuzamos gazdasági felemelkedésének okozója elleni harcban ismerik fel. A védővámellenes kampány lényeges eleme az Avanguardia — ha lehet mondani — antireformista és antiolittianista vitáinak. De nem hagy fel a katonai kiadások elleni propagandával sem. Ez a két dolog szorosan összefügg: meg kell akadályozni, hogy a vámok eltörlése miatt csökkenő állami bevételek a fegyverkezési kiadások helyett a közkiadásokban idézzenek elő ennek megfelelő csökkenést. Ezen az úton az Avanguardia megpróbálja kiszélesíteni a proletariátus érdekkörét a külpolitika lényegéhez tartozó kérdésekig és az alkotmányos problémáig. A fegyverkezés csökkenése egyben a presztizs-politikáról való lemondást jelenti és azoknak a katonai téren mutatkozó súlyos pénzügyi terheknek az elutasítását, amit a központi hatalmakkal való szövetség jelent. A katonai és külpolitikai kérdések nem tartoznak a parlament hatáskörébe, ezen a téren a korona akarata uralkodik. Az antireformista és antiolittianista politikának az Avanguardia által kitűzött céljai tehát szorosan kapcsolódnak a monarchia elleni harchoz.

Az alkotmányos harc szükségességéről szóló felhívás természetesen a fokozatosságot és törvényességet hirdető politika elutasítását is magában foglalja és elkerülhetetlenül az erőszak használatának, mint a harc nélkülözhetetlen eszközének felismeréséhez vezet. De a proletariátus irányításának feladata az Avanguardia szerint elsősorban a párt feladata, s erre csak úgy válik alkalmassá, ha megerősíti vezetőségét, azt a „valóban nemzeti és munkás”-szervet, „mely a párt teljes bizalmát élvez” és amelynek irányítását a parlamenti csoportnak, eddigi önállóságáról lemondva, el kell fogadnia.

Nem mintha Mocchi és Labriola lebecsülnék a szövetségek tevékenységét. Ők azokkal a reformistákkal szállnak vitába, akik a szövetségek tevékenységét a közvetlen célok elérésére korlátozva felelősek a szakszervezeti mozgalom megrekedéséért. A munkások gazdasági szervezetének újraéledése a tagok osztályöntudatától függ, annak felismerésétől, hogy a szövetségek tevékenységének politikai jelleggel is kell bírni. Az aggodalom, hogy hozzátapadhatnak az olasz munkásmozgalom spontán irányzataihoz, kézenfekvő. De a valóságban az Avanguardia hasábjain még nem találunk komoly kísérletet a szövetségi feladatok, valamint a szövetségek és a párt között kívánatos kapcsolatok elméleti kidolgozására. A szakszervezetről és a pártról szóló viták párhuzamosan folynak, ami végül is a világosság rovására megy. Forradalmi szindikalizmusról beszélni ebben az első szakaszban egyet jelent azzal, mint elébe vágni az időnek és mellőzni az új elmélet kidolgozását megkülönböztető kanyargós, bizonytalan fejlődési folyamatot. Egyúttal annak a tézisnek az elfogadását jelenti, mely szerint az olasz forradalmi szocializmus Alpokon túli képződmény, amit kispolgári értelmiségiek importáltak az olasz munkásmozgalom igazi arculatát elhomályosítva. Egyébként Labriola nézete az általános sztrájkról hosszú ideig bizonytalan és ingadozó, bár kétségtelen, hogy állásfoglalásai e tekintetben sem szakadnak el az olasz munkás-valóságtól, és nem mulasztják el hangsúlyozni az Olaszország

különböző részein spontán módon kitört általános sztrájkok szerepét az osztály-öntudat kialakításában. Az 1904-es szeptemberi országos sztrájk előestéjén azonban Labriola már ezt írja: „Elsimultak azok a primitív nézeteltérések, amelyeket az általános sztrájk a marxizmus teoretikusai között felszított. Kautsky, Sorel, Guesde felismerte annak jelentőségét és hatásosságát a munkások küzdelmében. *Természetesen nem ez a kommunista társadalom megvalósításának eszköze, minthogy ilyen eszköz egymagában egyáltalán nem létezik, hanem csak az eszközök összessége; de eszköze annak, hogy a munkásosztály önmaga és a burzsoázia előtt fokozatosan bebizonyítsa saját politikai érettségét és társadalmi erejét.*” (Kiemelés tőlem. — A. R.)

Az 1904 szeptemberi általános sztrájkot, amely 16-án kezdődik Milánóban és a következő öt napon az északi munkások és a délvidéki parasztok részvételével az egész ország területére áttérjed, egyáltalán nem lehet a forradalmi szindikalizmus elvei gyakorlati alkalmazására irányuló kísérletnek tekinteni, s még kevésbé az Avanguardia csoportja által előkészített felkelésnek. Igaz, hogy a sztrájkfelhívást a forradalmárok kezében levő milánói Munkaügyi Hivatal adta ki, viszont a következő napokon a sztrájk rendezetlen lebonyolítása a tüntetések spontán jellegére utal, valamint az is, hogy az események magát Labriolát és Mocchit is meglepték. Ők természetesen — a reformistáktól eltérően — aktívan részt vettek a sztrájkban. Mindennek ellenére képtelenek voltak átvenni a vezetést és szervezett mozgalmat teremteni azokból a helyi sztrájkokból, amikből az 1904-es általános sztrájk összeállt. Ezért aztán az általuk kiadott jelszó „Le a tömeggyilkos kormányral” teljesen platonikus jellegű maradt. Az általános sztrájk — hála Giolitti óvatos taktikájának, mellyel elkerült minden provokációt, ami felgyújthatja a lelkeket — kimerül (úgy tűnik, hogy éppen ez a helyes kifejezés) minden közvetlen cél elérése nélkül. A szeptemberi napokat az Avanguardia írói — akik ettől a perctől fogva nevezik magukat forradalmi szindikalistáknak — mindennek ellenére pozitív tapasztalatnak tekintik, mert megmutatták az északi proletariátus és a déli parasztság spontán szolidaritását, az általános sztrájk szerepét az önállóságnak és a munkásmozgalom forradalmi érettségének fejlesztésében. Labriola és Mocchi téziseit hirdeti a nápolyi *Propaganda* és Enrico Leone *Társadalmi fejlődés-e* is, hogy csak néhányat említsünk az olasz forradalmi szindikalizmushoz legszorosabban kapcsolódó sajtóorgánumokból. Az összhang mellett azonban az egyes szindikalista csoportok között fennálló nem kis és nem elhanyagolható különbségeket is meg kell említenünk. Az olasz forradalmi szindikalizmus árnyalatainak sokfélesége ellenére is eléggé homogén ahhoz, hogy párhuzamot lehessen vonni közte és francia megfelelője között. Egy ilyen jellegű analízis feltétlenül rávilágít az olasz forradalmi szindikalizmus autonómiájának fokára, ami mindig egyenesen arányos a szindikalista teoretikusok azon igyekezetével, hogy az új tételt az olasz valóság különleges körülményeire alkalmazzák. Természetesen a Sorelre és a francia szindikalistákra való hivatkozás gyakori. Kétségtelenül Soreltől származik az a felfogás, hogy a proletár társadalom jelcít már a polgári közösségekben kell keresni; hogy ezek azok a „sejtek”, amelyekben a proletariátus elsajátítja a termelőeszközök használatát és megérieli saját önálló értékeit. Ez a felfogás Olaszországban jóval túléli a szindikalizmus virágkorát, s még Gramscinak az üzemi tanácsokról szóló elméletét is jelentősen befolyásolja. A valóságban a soreli elméletet az olasz szindikalisták — több-kevesebb okkal — a marxizmushoz való visszatérés lehetőségének tekintették, túlhaladva a pozitivistá fejlődés-elmélet zátonyát, amit felelősnek tartottak a reformista politikáért és az olasz szocializmus elköresüléséért. A marxizmushoz való visszatérés

e kísérlete mindamellet nem volt mentes olyan törekvésektől sem, hogy a marxista revizionizmussal és a modern szubjektivista gazdasági elméletekkel való viszony fényében „modernizálják” azt, helyt adva nem mindig szerencsés szintéziseknek. E korlátok ellenére is a szindikalisták kizárólagos érdeme, hogy Olaszország — habár a többi ország szocialista pártjaihoz képest néhány év késéssel — részt vesz a marxizmus körüli vitában, amely aztán megfelelő partnerek hiányában, a reformista csoportok húzódozása miatt — ez alól csak a „szindikalista reformisták”, Bonomi és Graziadei képeztek kivételt — kizárólag elméleti jellegű szócsatában merültek ki.

A szindikalisták a reformistáktól eltérően visszatérnek ahhoz a marxista felfogáshoz, mely szerint az állam az uralkodó osztály kifejeződése. Ezért elvetik a történelmi folyamat fokozatos és békés jellegébe vetett hitet, és az a meggyőződésük, hogy a forradalmi ugrás a kapitalizmusból a szocialista társadalomba való átmenethez szükségszerű. De Soreltól eltérően — aki hajlamos volt az osztályharc idealista, voluntarista elemeinek kiemelésére — az olasz szindikalisták elég közel kerülnek a marxizmushoz, amikor — bár némi ingadozással — az osztályokat a társadalmi realitás ténykérdésének, kölesönös harcukat pedig a gazdasági fejlődés logikájától közvetlenül függő tényezőnek tekintik. Egyébként az olasz szindikalisták általános sztrájkelmélete is eltér Sorelétől. Ez utóbbi számára az általános sztrájk mítosz, amelynek hatóereje nem annyira megvalósulásában áll, hanem abban a képességében, hogy „a szocializmus valamennyi törekvését” tökéletesen magába foglalja, és hogy „olyan pontos és szabatos meghatározást” ad „a forradalmi gondolatok egészéről, amilyent eddig egyetlen más gondolkodásmód sem volt képes”. Az előbbieik számára az általános sztrájk konkrét perspektíva, az osztályharc sajátosságainak leginkább megfelelő fegyver. Ezenkívül az olasz teoretikusok Soreltól eltérően azt tartják, hogy „a választásoktól való tartózkodás nem nélkülözhetetlen eleme, tétele a szindikalista politikának . . . a monarchista országokban . . . , ahol a bürokrácia megtalálja természetes menedékét a dinasztia és az udvari kamarilla szűk érdekei között, ahol tehát fokozottan szükség van a közbizalom védelmére, s ahol ezért a parlamenttől való tartózkodás végzetes lenne”. Bár ideiglenesen, de nem vetik el a párt szerepét sem, jóllehet úgy vélik, hogy idővel a politikai tevékenységet maguk a szakszervezetek fogják átvenni.

De — mint már jeleztük — ebből az általános összképből nem hiányoznak elméleti és gyakorlati téren a többé-kevésbé hangsúlyozott árnyalatok sem, amelyek eléggé változatossá teszik az olasz szindikalizmus nagyon is összetett képét és esetenként egyenesen reménytelenné válik minden olyan kísérlet, hogy konkrét és termékeny megegyezés jöjjön létre különböző szindikalista vezetők között. A szükségszerűen sommás szintézisben tekintsünk most el Dinale, Angelo Oliviero Olivetti, Orano munkásságától, hogy figyelmünket mindenekelőtt Labriolára és Leonera fordíthassuk. Labriola ahhoz, hogy a szakszervezet korporatív és revendikatív szervből a forradalom eszközévé váljék, elkerülhetetlennek tartja az ideológiai közvetítést, Leone szerint viszont a szakszervezetek belső logikájában a forradalmi érettség minden feltétele megvan. „A szindikalizmus legjellegzetesebb vonása, legsajátabb filozófiai lényege az a magasabbrendűség, amelyet szervezeteinek ad a különféle ideológiákkal szemben. Ezért utasítja vissza a maga részéről azt, hogy a szakszervezeti tagfelvételnél tekintetbe vegyen vallási és politikai szempontokat, jól tudja, hogy a szakszervezet funkcionális természetéből fatális és elkerülhetetlen módon következik kapitalistaellenes, államellenes, általános sztrájkot hirdető és szocializáló jellege.”

Ezen az úton azonban Leone forradalmi szindikalizmusa különös módon összekapcsolódott Graziadei, Bonomi, Bissolati reformista szindikalizmusával, amely hajlamos előnyben részesíteni a tisztán gazdasági oldalt a politikaival szemben. Az elméleti ellentéteknek ugyanolyan mély ellentétek felelnek meg politikai téren. Ezek miatt az ellenzék gyorsan és minden nagyobb nehézség nélkül korlátozhatja a szindikalisták cselekvési lehetőségeit a párton belül, 1907 júliusában pedig elszakadásra kényszeríti őket. A párttól való eltávolodás azonban kedvezőtlen és mindenképpen korai döntésnek bizonyul, mivel a párton belül a szocialista bázis még nem látta világosan a szakítás valóságos okait; a munkásmozgalmon belül pedig 1906-tól kezdődően érezhetően csökkent a feszültség a gazdasági fellendülés és a bérek következetes emelkedése miatt.

Ebben az évben az iparban 1299, a mezőgazdaságban 350 sztrájk volt, mely számok a következő évben 321 494 sztrájkolóval 1851-re és 254 131 sztrájkolóval 377-re nőttek.

A szindikalisták ugyanekkor képtelennek bizonyultak arra, hogy megőrizzék azt a hatalmi pozíciót, amelyet az 1905 év végén az Ellenállás Nemzeti Titkársága irányításának megszerzésével értek el.

Ellentmondásos irányelveik, bizonytalanságaik, de mindenekelőtt tétlenségük ékesszólóan megmutatkozott a világos stratégiai vonal hiányában és abban, hogy hiányzott a központi szervek és a helyi szervezetek, az irányító szerv és a szakszervezeti mozgalom ösztönössége közötti összefüggések pontos felmérése is, és elősegítette néhány reformista szakszervezeti szervezőnek a Titkárság tekintélyének megbontására irányuló kezdeményezését, ami a Munka Általános Szövetsége megalakítását eredményezte 1906. szeptember 29. és október 1. között. Ennek erejét mutatja, hogy tagjainak száma 190 422-ről 1911-ig 383 770-re nőtt.

Így a forradalmi szakszervezeti mozgalom egy központi szerv hiányában ezer ágra forgácsolódott szét és csak 1912-ben, a társadalmi ellentétek újbóli kiéleződése idején hozzák létre a szindikalisták és az anarchisták az Olasz Szakszervezeti Szövetséget, — mint koordináló és nem mint irányító szervet — hála a munkások spontán megmozdulásainak és a helyi szervek autonómiájának. De, legalább is akkor, a forradalmi szindikalizmus elfogadása csupán az ország néhány, kimondottan mezőgazdasági területére korlátozódott, ahol a földesúri türelmetlenség, a földművelő tömegek munkanélkülisége, más politikai erők hiánya különösen elmélyülttette a giolittiani sémák alapján meg nem oldható társadalmi ellentéteket. Ezen a ponton azonban a forradalmi szindikalizmus minden lehetősége, hogy nemzeti szinten új irányt mutasson a reformizmussal szemben, elkerülhetetlenül kompromisszumhoz vezetett. E jelenség oka főleg az áramlat ideológiai korlátaiban rejlik, abban, hogy elsőrendű fontosságot tulajdonított az olasz munkásmozgalom ösztönös elemeinek. Bár a gazdasági harcok apálya idején ezekre az elemekre támaszkodva a forradalmárok könnyen válságba dönthették a reformizmust, most, amikor többé nem romboló munkáról volt szó, hanem egy új stratégia felállításáról a reformizmus stratégiájával szemben, az ösztönösségre való hivatkozás, ennek „mitizálása” elárulta saját elégtelenségét és nemzeti szinten teljesen alkalmi jellegűvé tette a munkásmozgalom és a szindikalizmus összekapcsolódását. Ezzel maguk a szakszervezeti politikusok és szervezők is hamar számot vetnek. Nem véletlen, hogy Bolognában, az 1910 decemberi második szakszervezeti kongresszuson a szakszervezet nem eléggé forradalmi szárnyával szemben, bár sikertelenül, de előhózzák a párt problémáját. Ahol a saját elméleti tételeinek megfelelő forradalmi stratégia kidolgozására

képtelen forradalmi szindikalizmusnak sikerült érvényre jutnia, ott csupán reformista eredményeket tudott elérni. A forradalmi szindikalisták és a reformisták gyakorlatát csak eltérő módszereik alapján lehetett megkülönböztetni. Az előbbieket az összecsapások kezdetén az utóbbiaknál nagyobb agresszivitás és lendület jellemezte a munka és a tőke közötti harcban. E vonás okai főleg abban keresendők, hogy a dolgozó osztályok alkalmazkodni kényszerültek az alapvetően ellentétes és ezért azonos harci módszerekkel meg nem oldható gazdasági és társadalmi momentumokhoz.

Egészen más vezetési szempontokat követtek a C. G. L. reformistái. Ők a munkásokat munkaügyi hivatalok helyett inkább mesterségek szerinti szövetkezetekbe szervezték, ami, ha egyrészt összhangban is volt az olasz iparnak az ország egész területén mutatkozó fokozódó terjeszkedésével, másrésztől leszűkítette a szakszervezeti tevékenységet s az egyes kategóriák korlátai közé szorította a gazdasági harcot.

Az általános sztrájk fegyvere csak az olyan egészen kivételes esetekben használható, egyedül olyan „hipotézis” esetén megengedett — jelenti ki Rinaldo Rigola, a C. G. L. titkára az 1908-as modenai kongresszuson tartott beszámolójában —, ha fel kell lázadni olyan alapvető jogok megtámadása esetén, amelyek nélkül a proletariátus nem folytathatja felemelkedését. A felkelés e ritka, de nem lehetetlen hipotézise miatt kell a munkásosztálynak nem eldobni, hanem erősen oltalmazni a politikai sztrájk fegyverét. E megvilágításban teljesen elvetik az általános sztrájk, mint tiltakozási és pressziós eszköz, mint a proletár osztályöntudat érleléséhez hozzájáruló eszköz hasznosságát. És valóban, a C. G. L. által a líbiai háború kirobantása miatt 1911-ben meghirdetett 24 órás általános sztrájk inkább a tömegek nyomásának, mint a szövetségi vezetők belső meggyőződésének folyománya. Nem kisebb vonakodást tanúsít a C. G. L. abban a kérdésben sem, hogy csatlakozzék a forradalmi szakszervezeti szervezetek által kiadott, pénzügyi szolidaritásra való felhíváshoz, jöllehet a szövetség nagy része és maga a szocialista párt is ellenkező magatartást tanúsított. Éppen azért, hogy kiküszöböljék a szocialista párttal fennálló ellentéteket, a C. G. L. 1907 októberében találkozót kezdeményezett Firenzében; ezen a szocialista pártvezetés jóváhagyja azt a dokumentumot, amely a szövetségi szerv kizárólagos hatáskörébe utalja a gazdasági sztrájk kérdését és ugyanakkor mind a politikai sztrájk, mind a C. G. L.-ből kivált szervezetek által kezdeti sztrájkok vonatkozásában a Konföderáció véleményének kikérésére kötelezi a pártot. Egy ilyen egyezmény tökéletesen beleillik a reformista szindikalizmus vonalába, mely szerint a pártnak le kell mondania arról, hogy legfőbb eszköze legyen a „munkapárt”-tá való átalakulásnak — ennek rendeltetése, hogy politikailag a gazdasági szervezetek szóvivőjének szerepét töltsse be — és mely szerint a munkásosztály egyenjogúsági harca kimerül a jobb gazdasági feltételek békés és fokozatos kivívására irányuló s a gazdasági fejlődés megfelelő törvényeivel összhangban álló szakszervezeti tevékenységben. Ez magyarázza, hogy a Konföderáció vonakodott a politikai jellegű agitációtól, különösen, ha az nem állt kapcsolatban a munkásosztály közvetlen érdekeivel, miként a szociális törvényhozás. Egyébként a Konföderáció vezetőinek agyában a tisztán gazdasági követelésekre irányuló sztrájk is távlatilag úgy jelent meg, mint végső ráció. Eszményük a C. G. L. erősítése volt addig a pontig, míg alkalmassá válik rá, hogy a tőke és a munka közötti vitákat az alkudozás eszközeivel toldja meg. Rigola 1908. március 13-án azt írta Turatinak, hogy a megegyezés szüksége, amely magától bekövetkezik akkor, amikor erős szervezetek léteznek, jó ellenszer a sztrájkmania ellen. De annak,

hogy a munkások egy jelentős szervezete létrejöjjön, egyik elengedhetetlen feltétele a magas fokon együttműködő egyesült munkások nyomása volt, ami viszont a Konföderáció képviseleti körének a munkásmozgalom különleges csoportjaira való korlátozódását jelentette. De létezése első éveiben e korlátok ellenére is vitathatatlan hegemoniája volt a C. G. L.-nek az olasz munkásmozgalomban, az ország viszonylagos gazdasági prosperitásának és — a vidék kivételével — a mély társadalmi ellentétek hiányának következtében. Ezek a feltételek a líbiai háború folytán módosulni kezdtek. 1912-től a munkások — különösen a textil-, fém- és építőipari munkások — körülményeinek rosszabbodása figyelhető meg, mind a bérek csökkenésében, mind a munkanélküliség érezhető növekedésében.

A munkanélküliségre vonatkozó adatok híján érdemes az emigrációra vonatkozó mutatókra hivatkozni; míg 1911-ben 353 844 emigráns volt, 1913-ban számuk a század kezdetétől még soha el nem ért 872 598-ra emelkedett.

Az olasz ipar 1910 körül elért fejlődési foka ugyanekkor az 1901. évi szintre esett vissza, a munka és a tőke közötti harcot állami beavatkozás jellemezte és megkezdődött a munkásmozgalommal szemben meginduló kíméletlen ellentámadás ellentmondásos korszaka. Rigola a C. G. L. 1914-es Nemzeti Kongresszusán tartott beszédében figyelmeztetett: 1913 a különösen nagy és hosszú konfliktusok éve volt; ezeket a konfliktusokat szinte mindig a munkásosztálynak a kizsákmányoló osztályok elleni harca határozta meg.

Ez a helyzet mélyen visszahatott a Szocialista Pártra és a forradalmi szárny javára mozdította el az áramlatok erőviszonyait.

Az 1912-es Reggio Emilia-i kongresszuson Lazzarit választották meg a párt titkárának, de akinek valóban hamarosan sikerült megragadni a politikai kezdeményezést, az az *Avanti* új igazgatója, Benito Mussolini volt.

Ez utóbbinak az olasz szocializmus eseményeihez való hozzájárulását nem egy új elméleti formulában, egy új forradalmi stratégia kidolgozásában kell keresni; ez a hozzájárulás inkább abban a képességében mutatkozik meg, ahogy ő — ösztönös türelmetlenségével a hagyományos — akár ideológiai, akár szervezeti — sémákkal szemben, amelyekbe a párt bezárkózott — a proletár tömegektől és az ifjú kommunistáktól, a későbbi Kommunista Párt híveitől eredő, megújító, de zűrzavaros követelések tolmácsolójává vált. E témáról Renzo de Felice Mussoliniról szóló nagy életrajzában — melyben jelenleg 1929-ig jutott el — világos dokumentációt adott.

Egyébként nekem magamnak is sikerült megtalálnom Amadeo Bordigának, az Olasz Kommunista Párt 1921-es alapítójának Ugo Barnihoz, a forlí *Lotta di classe* (Osztályharc) című, erősen Mussolini-inspirációjú újság igazgatójához címzett, 1913. szeptember 8-i, kiadatlan levelét, amelyben ez olvasható: „Bravó. Olvasom a Lotta-t. Csak így tovább.”

A reformisták fatalizmusával Mussolini a saját voluntarista koncepcióját helyezi szembe, szerinte a valóságot nem tűrni kell, hanem meghódítani, megváltoztatni annak alapjait az egymást követő „szakítások” sorozatával. Sorel doktrínájának hatása nyilvánvaló, de Mussolini a francia teoretikustól eltérően alapvető jelentőséget tulajdonít a pártnak, amelyet nem tisztán választási eszköznek, hanem harci szervezetnek tekint, amely egységbe fogja és az állam meghódítására vezeti a proletár-sereget. A forradalmi kezdeményezés mindazonáltal egy kisebbség feladata, ehhez képest a tömeg funkciója tisztán eszköz-jellegű. „Számomra — állapítja meg Mussolini 1914 februárjában, egy firenzei konferencián — a probléma ez: arról van szó, hogy a polgári kisebbséggel egy szocialista

és forradalmi kisebbséget állítsunk szembe. Alapjában véve egy kisebbség kormányoz minket; mindazok, akik Olaszországban és az összes civilizált országban a politikát csinálják, kisebbségben vannak és van egy hatalmas tömeg, amely eltűri őket. Nos, ha az apatikusok és közömbösök e hatalmas tömege elfogad és eltűr egy igazságtalan és egyenlőtlen rendszert, miért ne fogadna el egy jobb rendszert?” Ha Mussolinit a forradalmi szindikalistáktól a pártról vallott koncepció választja el, másfelől az általános sztrájkba vetett közös hit közelíti egymáshoz őket. E két elem: a párt és az általános sztrájk kibékíthetőségének megerősítése éppen Mussolinitól ered, méghozzá a Magyarországon 1912 derekán, az általános választójogi követelésekkel kapcsolatban kirobbant véres eseményekről szóló hírek kapcsán. A párt ellenfeleivel folytatott vita alkalmával, melynek során a pártot anarchoszindikalista tendenciákkal vádolták, Mussolini a *Lotta di classe* 1912. június 1-i számában ezt írta: „A Szocialista Párt Magyarországon például egyértelműen az utcát választotta az általános választójog eléréseért folytatott harcban. Két véres nap Budapesten, amelyet szolidaritási és tiltakozó sztrájkok egész sora követett Magyarország főbb központjaiban (.) és még egyszer vérbe fulladt a proletariátus akarata (.), de a szocialista párt, amely az utcára hívta a népet, amely tiltakozásként általános sztrájkot invokált, nem mutatott hajlandóságot a fegyverletételre.”

Konkrét politikai téren ugyanakkor kettős a célja Mussolininak: a jobboldalon elszigetelni a reformistákat, a baloldalon egységesíteni a forradalmi proletariátus összes erőit a párton belül és a párton kívül. Ezirányban nem mulasztja el, hogy hidat verjen az Olasz Szakszervezeti Egyesülés felé, melyet — mint arra már emlékeztettünk — anarchista és forradalmi szindikalisták alapítottak 1912 végén, és amelynek születésekor 150 000 tagja volt. Másfelől viszont éles kampányt folytat a C. G. L. reformista vezetősége ellen. Mussolini tevékenységének megkönnyítéséhez hozzájárul egyrészt a forradalmi szindikalisták pozícióinak megerősödése az ország különböző részein, másrészt a Konföderáció válság-állapota, egy jelentős, nemcsak a tagság számának csökkenésében megnyilvánuló válság — a tagok száma az 1911-es 383 770-ről 1914-ben 327 312-re esett vissza —, hanem a szövetségi szervezet abbeli tehetetlenségében is, hogy hagyományos harci módszereik alkalmazásával nem volt már képes teljesen ellenőrzése alatt tartani tagjait.

A C. G. L.-en belül is megfigyelhető a forradalmi elemek érezhető növekedése. Ez, bár nem elegendő arra, hogy aláássa a Konföderáció reformista vezetését, esetenként mégis észrevehetően befolyásolni tudja annak akcióit, sőt az 1913. január 6-án Roccagorgia-ban meggyilkolt hét sztrájkoló paraszt halálát követően képes volt arra készíteni a Konföderációt, hogy megegyezést kössön a szocialista párttal egy új megszervezés esetén tartandó 48 órás általános sztrájkról.

Hasonló helyzetben nem lehet csodálkozni azon, ha a Konföderáció felső vezetése és sok alapszervezet között súlyos nézeteltérések mutatkoznak, s ha a Konföderáció vezetői mind sürgetőbbben arra szólítanak fel, hogy „a szervezetek tagjai őrizték meg a fegyelmet”.

De a legzajosabb epizód Milánóban megy végbe, ahol a helyi munkakamara a milánói szakszervezeti szövetséggel, az USI helyi szervével együtt 1913 június közepén Mussolini sugallatára a C. G. L. irányelveivel nyílt ellenétben, általános tiltakozó sztrájkot hirdet néhány forradalmi szindikalista vezető letartóztatása miatt, akik kevéssel azelőtt a milánói gépkocsi-iparban dolgozók sztrájkját vezették. Ez az epizód Mussolini igazi sikere; megerősíti

azt a visszhangot, amelyet jelszava: „Az összes forradalmi erők egysége” az olasz munkásmozgalom széles rétegeiben elért.

Ez a siker azonban mégsem teljes, miután az *Avanti* igazgatója nem képes a milánói proletariátus különböző politikai erői között csak pillanatnyilag létrejött egységet állandósítani.

Nem véletlen, hogy még a forradalmiak súlyos kritikája sem kíméli Mussolinit, hogy Serrati, nem látva semmiféle átgondolt tartalmat Mussolini forradalmi propagandájában, az *Avanti* egyik, 1913. február 15-i cikkében „paradoxnak, túlzónak és nevetségesnek” minősíti ezt a propagandát.

Így az 1914 júniusi vörös hét — amikor Olaszország proletariátusa felkelést robbantott ki a rendfenntartó erőknek az anarchista Enrico Malatesta meghallgatására Ancona egyik piacterén összegyűlt tömegben elkövetett sokadik gyilkossága miatt — ismét veszített ütközetévé válik, éppen a jelszó és a harc biztos irányítása hiányában.